

סימן ו

קביעת יורש על-סמך בדיקת D.N.A.

ראשי פרקים

- א. ירידה לנחלה ע"פ שני עדים
- ב. סימן מובהק ביותר
- ג. גדר סימן מובהק ביותר
- ד. האם תוצאת בדיקת D. N. A. בכלל סימן מובהק ביותר
- ה. טביעות עין וסימנים לענין ירושה
- ו. הוצאת מת מקבר ע"מ לקחת דגימה
- ז. אם יכול לחייב את חברו לתת דגימה

בענין יהודי שנפטר ללא ילדים, ובא אחד וטען כי הוא אח הנפטר, אך לא הצליח להביא עדים על היותו מוחזק כאחיו. ונשאלתי א. אם ניתן לקבוע כי הנ"ל הוא יורש הנפטר על-סמך בדיקת D.N.A.? ב. האם מותר להוציא את הנפטר מקברו ע"מ לקחת ממנו דגימה לבדיקה הנ"ל? ג. במידה ומדובר בשני אנשים חיים, כאשר ראובן טוען שהוא אח של שמעון והוא יורשו (במקום שאין לשמעון ילדים) ושמעון מכחיש, האם ניתן לחייב את שמעון לעבור בדיקת D.N.A.?

א. ירידה לנחלה ע"פ שני עדים

קיי"ל דאין היורשים יורדים לנחלת מורישם עד אשר יביאו שני עדים שהם מוחזקים כקרובי המוריש. כך פסק הרמב"ם בהל' נחלות ד, ז, וז"ל:

"כל היורשים יורשין בחזקה. כיצד, עדים שהעידו שזה מוחזק לנו שהוא בנו של פלוני או אחיו, אע"פ שאינם יודעים יחוס ולא ידעו אמיתת יחוסין, הרי אלו יורשין בעדות זו."

וכן פסק במחבר בשו"ע חו"מ רפ, א וברמ"א רפד, א. והנו"כ (הרב המגיד, והגר"א בביאוריו לחו"מ רפ, א) ציינו לדברי התוספתא ב"ב ח, ב ולסוגיא בקדושין פ, א, והיינו לענין החזקה, דירש ע"פ חזקה שהוא מוחזק כאחיו או כבנו דאזלינן בזה בתר חזקה. אולם לא ציינו להא דבעינן שני עדים. ונראה דדין זה נלמד מהא דבעינן שני עדים בכל דבר להוצאת ממון, וכפי שמצריכים שני עדים שיעידו שמת המוריש. וכן מבואר מדברי רש"י במשנה יבמות קיז, א במה שאין האחים נכנסים לנחלה ע"פ עדות האשה שמת בעלה; "דרחמנא אמר ע"פ שנים עדים, ולגבי נשואין דידה הוא דאקילו רבנן משום עיגונא". וכן כתב בנימוק"י (יבמות מג, ב בעמוה"ר). הרי שהלכה זו באה מהכלל דאמר רחמנא ע"פ שנים עדים יקום דבר, ובכל דבר

בעיני שני עדים אא"כ הקילו חכמים או התורה במפורש דסגי בפחות מכך. והרמב"ם בהל' נחלות ז, א הביא דין זה, וז"ל:

"אין היורשים נוחלים עד שיביאו ראיה ברורה שמת מורישן, אבל אם שמעו בו שמת או שבאו גויים משיחין לפי תומן, אע"פ שמישיחין את אשתו על פיהם ונוטלת כתובתה, אין היורשין נוחלים על פיהן."

ושינה הרמב"ם בלשונו כאן מלשונו דלעיל (נחלות ד, ז - הני"ל). דלענין חזקה שמוחזק לנו כקרובו כתב הרמב"ם דבעיני עדים שיעידו שהוא מוחזק כקרובו. וכאן לענין עדות מיתת המוריש לא הזכיר הרמב"ם עדים אלא "ראיה ברורה". ובהמשך (ז, ג) כתב הרמב"ם בענין דברים שחזקתן למיתה, וז"ל:

"וכן אם באו עדים שראוהו שנפל לגוב אריות ונמרים, או שראוהו צלוב והעוף אוכל בו או שנדקר במלחמה ומת או שנהרג ולא הכירו פניו אבל היו לו סימנים מובהקים בגופו והכירו אותם. בכל אלו הדברים וכיוצא בהן אם אבד זכרו אח"כ יורדין לנחלה בעדות זו אע"פ שאין משיחין את אשתו, שאני אומר שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת, אבל לענין ממון אם העידו העדים בדברים שחזקתן למיתה והעידו שראו אותן הדברים ושאבד זכרו אח"כ ונשמע שמת, הרי אלו נוחלין על פיהן..."

ובזה הזכיר הרמב"ם עדות שמעידים העדים בדברים שחזקתן למיתה. ובה"ל דבתחילה כתב הרמב"ם שהיורשים צריכים להביא ראיה ברורה שמת מורישם, ואם היה כותב הרמב"ם שצריכים להביא עדים שמת מורישם הו"א דבעיני שיעידו העדים שמת ממש ולא סגי בעדות בדברים שחזקתם למיתה, ע"כ כתב הרמב"ם "ראיה ברורה", דהעדים יעידו גם בדברים שחזקתם למיתה אע"פ שאינם מעידים שמת, אבל אה"נ, ללא עדות של שני עדים לא ירדו היורשים לנחלה.

ואין לומר דס"ל לרמב"ם דלא בעיני שני עדים שמת המוריש וסגי בעד אחד. דהנה איתא בגמ' כתובות קז, א: אלא אמר רב פפא, בששמעה בו שמת בעד אחד, היא דאי בעית אינסובי בעד אחד, מצי מינסבא, מזוני נמי יהבינן לה, בניו ובנותיו דאי בעו למיחת לנכסיו בעד אחד לא מצו נחתי, מזוני נמי לא יהבינן להו. ומגמרא זו הביא הריב"ש בתשי' (סי' קנה) ראיה לדברי השואל דאף לשיטת הרמב"ם אין עד אחד מוריד יורשים לנחלה. ואין לומר דלא מהני דאף כשעד אחד מעיד ששמעו בו שמת, דא"כ אף בשני עדים לא מהני מפי השמועה להוריד לנחלה. והשואל שם כתב דה"ראיה הברורה" עליה דיבר הרמב"ם היא שני עדים, דבכל התורה כולה בעיני שני עדים בדיני ממונות להוציא ממון, ורק לשבועה סגי בעד אחד. וגם הריב"ש ישב לשון הרמב"ם כי היכי דלא נטעה לומר בדבריו דמהני עד אחד, עיי"ש.

אלא שהתשב"ץ בתשי' (ח"א סי' עז) כתב דדברי רב פפא אינם למסקנת הגמרא. ועי"ע שם בסי' פב דנאמנות עד אחד בעדות אשה הוא מטעם של מילתא דעבידא לאיגלווי, ועי"כ כל היכא שמתירין את אשתו, אף מורידין לנחלה, דהגמרא בכתובות מיירי דוקא בעד מפי עד, דבכהאי גוונא לא מורידין לנחלה, עיי"ש, והובאו דברי ברע"א בהגהותיו לחו"מ רפד, א, וכתב דלהלכה משמע דבכל ענין לא מורידין לנחלה ע"פ עד אחד. וכן נראה להלכה מהבית יצחק (חאהע"ז ח"ב סי' יב אות יב-יג) שכתב דכל דין מילתא דעבידא לאיגלווי הוא מטעם

רוב, ולא מוציאים ממון ע"פ רוב, עי"ש, וע"כ עד אחד לא נאמן בנחלה, דלא כתשב"ץ. ובחכמת שלמה (חו"מ רפד, א) כתב דתרוץ רב פפא הוא אליבא דשמואל הסובר דאין פוסקין מזונות לאשת איש שהלך בעלה למדינת הים, אבל אליבא דרב דקיי"ל כוותיה דפוסקין, לא בעינן לתרוץ רב פפא. (דרב ושמואל לשיטתייהו אזיל, דלרב אזלינן בממון אחר הרוב וע"כ לא חיישינן לצררי כסף שהניח בידה למזונותיה, ולשמואל לא אזלינן בממון אחר הרוב וחיישינן לצררי. ואף דקיי"ל דלא אזלינן בתר הרוב, מ"מ צררי לא שכיח כלל).

ובנודע ביהודה (קמא, חאהע"ז סי' לג) כתב ג"כ להוכיח דעד אחד נאמן להוריד לנחלה, דבכל דבר דעבידא לאיגלווי נאמן עד אחד מהתורה, (עי"ש באריכות דבריו וכן בסימנים שאחריהם לענין נאמנות עד אחד בעגונה), וכיון שנאמן להשיא אשה, הוא הדין דנאמן להוריד לנחלה. והביא ראית הריב"ש מהגמ' בכתובות קז, א, ודחה הראיה דהסוגיא בכתובות מיירי ששמעה האשה שמת מפי עד אחד ובית הדין לא שמעו מהעד רק ממנה, אך אם היו שומעים הבי"ד מפי העד אחד, היו גם היורשים יורדים לנחלה, עי"ש בישוב הסוגיא בכתובות הנ"ל. ומבואר בדבריו דס"ל דמורידים לנחלה ע"פ עד אחד.

והנצי"ב בפירושו לתורה (העמק דבר, במדבר כז, ח-יא) על הפסוק: "איש כי ימות ובן אין לו, והעברתם את נחלתו לבתו", הקשה על משמעות פשט הפסוק שהבית דין הם המעבירים את הנחלה, "וכי בית דין עושים דבר", והיה לתורה לכתוב; 'ועברה נחלתו';

"אלא ללמדינו שיש ביד בית דין איזה כח להעביר וליתן, וכמו שיש ביד האב להוריש מדעתו ולהעביר נחלה לבן בין הבנים ... אבל הדבר מובן שבית דין אין להם להעביר לפי רצונם ח"ו כמו באב שעושה מצד אהבה לבנו ... והיינו באם הוא ודאי והשני ספק להם, נותנים לו דאי והברור להם."

הרי שדין נחלה הוא מכח בית דין שיש להם את הכח להנחיל, ודיני נחלות יש בהם את הגדר של "חוקת משפט", דאם מת המוריש ואינו ידוע מי הוא היורש, לא מהני גילוי מילתא ולא דמי לחליצה ויבום, דבירושה בעינן דוקא "עדים כשרים שיעידו שהוא קרוב ... וזהו דכתיב והיתה זאת לכם לחקת משפט, ככל דיני ממונות שמוציאין ממון אינו אלא ע"פ עדים". ומבואר דמה שנתנה התורה לנחלות דין של "חוקת משפט", להכלילה בדיני ממון שאין מורידים לנחלה אלא ע"פ שני עדים.

ב. סימן מובהק ביותר

תנן ביבמות קכ, א: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החותם, אע"פ שיש סימנים בגופו או בכליו. ומבואר שם בגמרא דהמשנה מיירי בסימן שאינו מובהק, אבל יכולים להעיד בסימן מובהק. והרמב"ם בהל' גרושין יג, כא פסק דאין מעידין אלא אם פדחתו וחוטמו ופרצוף פניו קיימין והכירוהו שהוא פלוני, ובלאו הכי לא מהני סימנים בגופו וכליו, ואפילו שומא בגופו לא מהני. וכתב הרב המגיד שם, וז"ל:

"וכבר כתבתי בהל' גזילה ואבידה (יג, ג-ה) שיש מיני סימנים מובהקין ביותר שהם מן התורה בכל מקום ואף כאן מעידים עליהם, וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א ז"ל, וכן

מוכיח בסוגיא כאן ... ורבינו לא נתכוין בכאן אלא לסימנין שמחזירין עליהם אבידה, ואעפ"כ אין מעידין עליהם בכאן."

ומבואר בדבריו דבסימנים מובהקים מעידים עליו אף אם אינן מכירים. וכן עולה מדברי הכסף משנה שם, דהרמב"ם השמיענו רבותא, דאע"פ ש"א דשומא סימן מובהק ביותר, לא קי"ל כוותיה אלא קי"ל שהיא סימן מובהק קצת, אבל בסימן מובהק ביותר משיאין את אשתו. ודברי הרב המגיד והכסף משנה מיוסד ע"פ דברי הראשונים. דכן כתב בנימוק"י ביבמות (מה, א בעמוה"ר): "והכי הלכתא שמעידין בסימן מובהק בין בגופו בין בכליו". וכן ברמב"ן (ב"מ כח, א ד"ה איבעיא) דבסימן מובהק ודאי מהדרינן אבידה ולא איצטריך קרא להכי, וכן ברשב"א (ב"מ כח, א ד"ה הא), ובתוס' ביבמות קטו, ב (ד"ה וקאמר), וברש"י גיטין כז, ב (ד"ה ודוקא) דבסימן מובהק, כגון נקב יש בו בצד אות פלוני, "אין עדות ברורה מזו". וכן האריך להוכיח בב"י (אהע"ז סי' יז ד"ה ומ"ש ואם אין מכירין), וכתב דמש"כ הרמב"ם בהל' נחלות ז, ג (הנ"ל) דבסימן מובהק יורדים לנחלה אע"פ שאין משיאין את אשתו, היינו בסימן שאינו מובהק ביותר, אבל בסימן מובהק ביותר אף משיאין. ומה שלא כתבו הר"י והרא"ש במפורש דמשיאין בסימן מובהק ביותר, מפני שסמכו על מש"כ בענין נקב יש בו בצד אות פלוני, עיי"ש שישב גם את דעת בעל העיטור שמשמע מדבריו לכאורה דאף בסימן מובהק ביותר אין מעידין. ואף במאירי בחידושו ליבמות (קכ, א) מבואר דמהני סימן מובהק, אלא שנחלק מהו סימן מובהק ואם יש סימן מובהק בגופו, וכפי שיובא להלן. וכן פסק במחבר בשו"ע אהע"ז יז, כד דבסימן מובהק ביותר בגופו, מעידין עליו. וכן במהרשד"ם (חאהע"ז סי' נב) כתב דלדעת הרמב"ם סמכינן אסימן מובהק ביותר.

ובתש"י הרא"מ (סי' לז) הביא תשובת מהר"י דוד בן יחיא שהביא את דעות הראשונים המתירים בסימנים מובהקים, אך דעת הרמב"ם והעיטור "ורבים מהגדולים החמירו בדבר זה", ואין סומכים אלא כשהעדים עצמם מכירים את המת בהכרות ברורה ולא סמכינן אסימנים אפילו על סימנים מובהקים. והביא ראיה מדברי הרמב"ם בנחלות ז, ג (הנ"ל) דאף בסימנים מובהקים לא משיאין את אשתו, הגם דסימנים מובהקים סמכינן עליהם בכל עניני ממונות, מ"מ החמירו רבותינו באיסור כרת ותיקנו דבעינן הכרה ברורה בטביעות עין. עוד כתב שם דאף למתירים בסימנים מובהקים היינו סימנים אשר אינם נמצאים באדם אחר כלל, ובעינן שראו העדים אותם סימנים בחייו וגם כעת לאחר מותו, אבל כשהעד שהעיד לא ראה בחייו ולא הכירה, אין להתיר על סמך עדות הסימנים המובהקים. והרא"מ בתש"י שאחריה (סי' לח) האריך לדחות את דבריו, והשוה דעת הרמב"ם והעיטור עם שאר הראשונים, וע"כ משיאין את האשה בסימן מובהק, עיי"ש.

ועיין בפני יהושע בקו"א למסכת כתובות (סי"ק עג) שכתב דסימנים הוי כמו רוב, ומ"מ מחמת המיעוט אי אפשר לחייב ע"פ הרוב;

"דנהי דסימנין הוי כמו רוב, דלא שכיח שיזדמן אדם אחר שיהיה לו אלו הסימנין המובהקין, אפ"ה כיון דמצד מיעוט אפשר דזימנין דמתרמו, אי אפשר לחייב מיתה ע"י סימנין, דהתורה אמרה נקי אל תהרוג, ולא דמי לרוב וחזקה, דהתם הרי התרו בו וקיבל התראה ... אלא ע"כ דטביעות עינא עדיף מסימנא דהו"ל ודאי גמור, דאי אפשר בשום ענין לטעות בזה ..."

ודברי הפני יהושע הינם בסימן מובהק, אך לא בסימן מובהק ביותר, עיין מש"כ בזה בשואל ומשיב (כרך א, חלק א, סי' רנז) שכתב דדברי הפני יהושע נאמרו רק בסימן אמצעי ולישב מה דאמרו דטביעות עינא עדיף מסימנים, עיי"ש.

ג. גדר סימן מובהק ביותר

ובמאירי בחדושי ליבמות קכא, כתב דסימן שאינו מובהק לא מהני, ומשמע לכאורה דסימן מובהק מהני להשיא אשה. אלא דמדבריו נראה דליכא בגוף אופן לסימן מובהק ביותר, וז"ל:

"כל סימן שהוא מובהק דנין בו מן התורה בין באיסורין בין בממון, אבל סימן שאינו מובהק הוא שנסתפקו עליו אם הוא מן התורה, עד שנדון בו לכל דבר, אם הוא מדרבנן, שלא לדון בו אלא בממון ולא באיסורין ... אף לענין עדות אשה אין מעידין בסימן שאינו מובהק ... אלא אפילו בסימן גמור אלא שאינו מובהק, כגון שאמר הכרתיו בשומא שהיתה לו במקום פלוני, וכן בכליו במידת רחב ואורך, אין זה כלום, והוא הדין ליתרת או לחסרון אבר, שכולם סימן שאינו מובהק הם והרבה כיוצא בהם, וא"כ אין עדות אלא בהכרה."

ומבואר מדבריו דסימן מובהק מהני אלא דלא שייך סימן מובהק בגופו וע"כ לא מהני אלא בהכרת פנים וכו', ואף יתרת לא הוי סימן מובהק. ובראב"ד (הובא דבריו בשטמ"ק ב"מ כז, ב ד"ה והכא) כתב: "אבל יתרת או שאר חידושין שאינו מצוי באדם, סימן מובהק הם". וכן דעת הרא"ש בתי' (נא, ו - הובא דבריו להלכה ברמ"א אהע"ז יז, כד) "דאם חסר אחד מאבריו או יתר בידיו או רגליו או שום שינוי באחד מאבריו הוי סימן מובהק". ובתרומת הדשן (סי' רלט) דן בעכו"ם מסיח לפי תומו מפי עכו"ם שנהרג יהודי שעינו האחת רואה והשניה עיוורת וסתומה, ומהעין העיוורת יצא לו פצע וצלקת עד סמוך לפה. ובתוך דבריו כתב דאלו סימנים מובהקים הם טפי מגבשושת על החותם. וע"ע שם בח"ב סי' רכד דמי שחותמו שקוע הרבה כמו חרום, הוי סימן מובהק.

ונזכרו לעיל דברי מהר"י דוד בן יחיא בתש' הרא"מ (סי' לז) שכתב דסימן מובהק היינו סימנים אשר אינם נמצאים באדם אחר כלל, לא כחסרון אצבע מרגל פלוני או טבעת מסביב לראשו בלא שער, דאלו אינם מהסימנים שאינם נמצאים באדם כלל. וסמך דבריו על דברי רבינו ירוחם (חלק חוה, כג, ג); "דשומא אינו סימן, דלא הוי סימן מובהק ... הלכך לא סמכינן אסימנין אפילו מובהקין לעדות אשה אלא בדבר ברור שאינו נמצא כך בגוף אחר".

והרא"מ (בסי' לח) חלק עליו וכתב דאף נקב בצד אות פלוני או שומא באבר פלוני למ"ד שומא סימן מובהק, אינם מהסימנים שאינם נמצאים באדם אחר כלל, דהא קא חזינא תרי גברי דאית בהו שומא באבר אחד ושני ספרים שיש בהם נקב בצד אות פלוני "אלא שהם מעט מן המעט". ואין בנמצא סימן באדם שלא ימצא כלל לאדם אחר, "אלא כשיהיה הסימן ההוא זר ומופלג עד שיהיה ברור בלב כל אדם שאינו נמצא בגוף אחר באותה מדינה כלל, ושלא נשמע אדם אחר שיהיה לו כזה הסימן מעולם". דסימנים שסומכים עליהם מן התורה הם מטעם עדים, וכמו שאין אנו מצריכים שיהיו העדים שלא תהיה בהם שום אפשרות ושום צורה בעולם שיתכן ועדי שקר הם, אלא צריכים שיהיה ברור לנו שהם דוברי אמת, הוא הדין בסימנים מובהקים בעינין שיהיה ברור שהם מובהקים, אך לא בעינין שלא יהיה היכי תמצוי

רחוק שקיימת אפשרות שיהיה לאדם נוסף סימנים כאלה. ועיין ברב המגיד (גזילה ואבידה יג,ג) דגדר סימנים מובהקים ביותר "כגון נקב יש בו בצד אות פלוני וכיוצא בזה, ואלו הסימנים מחזירין עליהם אבידה דבר תורה לדברי הכל והרי הן כעדים". הרי דבעינן סימן מובהק ביותר דומיא דנקב בצד אות פלוני.

גם המשאת בנימין (סי' סג) הביא את הרבינו ירוחם הנ"ל, וכתב דלכאורה סותרים דבריו את הרא"ש בתש" (נא,ו הנ"ל) שהתיר בחסר אבר או שינוי, שהוא דבר שימצא אצל אחר, ואילו לרבינו ירוחם בעינן שלא ימצא אצל איש אחר;

"אבל מ"מ נראה שאין כוונת רבינו ירוחם על חיסור או יתור אבר שלם, דבזה ליכא מאן דפליג דסימן מובהק וחשוב הוא, דמדאורייתא הוא מום גמור לכל דבר שבעולם, ולא גרע מנקב בגט דחשיב סימן מובהק לכולי עלמא, ולא מיירי רבינו ירוחם אלא בשינוי אבר. וגם בזה אין רצונו לומר שלא ימצא כלל באיש אחר, שזהו דבר בלתי אפשרי לומר מה שנמצא באיש אחד מהאישים שיהיה נמנע שימצא כן גם באיש אחר. אלא כוונתו לומר שהסימן שאנו סומכים עליו יהיה זר ומופלג הרבה עד שלא ימצא באיש אחר רק אחד מאלף או אלפים, שלא יהיה שכיח כלל. וכן כתב בתש" רא"מ סי' לח. לפ"ז אפשר לומר שרבינו ירוחם לא פליג כלל אדברי הרא"ש, שמה שכתב הרא"ש שסומכין על שינוי שבאבר, לא בשינוי כל דהו מיירי כגון בסימן רושם וכיוצא בו אלא בשינוי זר ומופלג הרבה מיירי, דומיא דחסר אבר או יתר אבר שהוא סימן מובהק שאין למעלה ממנו."

הרי דלא בעינן סימן מובהק עד שלא ימצא כלל באחר, אלא שיהיה זר ומופלג הרבה. וכן כתב בתש" גליא מסכתא ח,ו ולהלן. ועיין בתש" מהר"י ברונא (סי' נג) כתב בענין נקב מעבר לעבר בשן אחת דהוי סימן מובהק, "ועדיף מהאי דכתב אור זרוע דאם מעיד הגוי שהיה גבשושית על החותם, וכן היה, דודאי סימן מובהק וסמכין עליה. ונראין הדברים דגבשושית על החותם מצוי יותר בבני אדם מנקב עוברת דרך שן אחת". ומבואר דנקב בשן מעבר לעבר הוי סימן מובהק. ונקב מעבר לעבר נראה דשייך שיהיה באחר אלא שהוא דבר זר ומופלג, וכדעת הגאונים הנ"ל.

ד. האם תוצאת בדיקת D. N. A. בכלל סימן מובהק ביותר

הכלל העולה דכל היכא שהסימן הוא דבר זר ומופלג עד אשר יכול להיות רק באחד מאלף סימן דומה, הוי סימן מובהק ביותר שמשאיין על פיו עגונה, וכמש"כ במחבר בשו"ע אבהע"ז יז,כד ובב"ש שם יז,עב. לפ"ז יש לבחון את בדיקת D. N. A, האם התוצאה הינה בבחינת סימן מובהק ביותר. האם אחוזי הטעות גדולים מאחד לאלף, דהיינו שאחוזי הדיוק הם 99,9%.

למעשה אחוזי הדיוק משתנים מסוג בדיקה לסוג בדיקה, ממעבדה למעבדה, ומזמן לזמן. יש סוגי בדיקה בהן לוקחים דגימה מהאדם עצמו בהיותו בחיים, כאשר התוצאה נשמרת במאגר, ומשויים לדגימה מגופת המת. בכגון זה אחוזי הדיוק גבוהים יותר מבדיקה בה לוקחים דגימה מקרוב משפחה. כמו כן אחוזי הדיוק תלויים במומחיות המעבדה לוקחת

הדגימה ובמומחיות המעבדה הבודקת. וכן עם הזמן משתכללת הבדיקה ואחוזי הדיוק והאמינות עולים בהתאם.

לא ראיתי לנכון לקבוע מסמרות בדבר הנתון לשינויים ולא להתיחס למציאות הנכונה לכתיבת השורות, שגם היא לא ברורה ומוחלטת אלא משתנה בהתאם לסוג הבדיקה ולפי המעבדה. אולם הכלל שריר וקיים, ובכל מקום וזמן יש לבחון האם אחוזי הדיוק מגיעים ל 99,9% אם לאו, כדי שיהיו בכלל סימן מובהק ביותר לענין היתר עגונה. ועיין מש"כ בזה הגרמ"ש קליין שליט"א בתחומין כא עמ' 121.

ה. טביעות עין וסימנים לענין ירושה

כאמור יש הבדל בין סוג הבדיקה לענין היתר עגונה לבין ירושה. לענין היתר עגונה שייך לקחת דגימה מהאדם עצמו ולהשוות למת שלפנינו, ובדיקה זו מדויקת יותר. משא"כ לענין ירושה מתבצעת בדיקת D. N. A. ע"י דגימה מהאדם המת בהשוואה ל D. N. A. של יורשיו הפוטנציאליים. בדיקה זו מטבע הדברים היא פחות מדויקת, אך יתכן וברבות הימים בסיעתא דשמיא תהיה בדיקה זו מדויקת ואמינה עד לכדי טעות של פרומיל אחד, שהוא הגבול בין סימן מובהק לסימן מובהק ביותר. השאלה האם ניתן ע"י עדות סימנים להוריד יורש לנחלה, והיה אם תהיה הבדיקה בבחינת סימן מובהק ביותר.

וכנ"ל דמדברי הרמב"ם בהל' נחלות ז, ג משמע דסגי בעדות סימנין על המת לענין הכרתו, ולא בעינן דוקא שיעידו בטביעות עין. ובתש"י עבודת הגרשוני (סי' ק) דן בענין ראובן שבא ממדינת הים ואמר לשמעון שהוא אחיו ורוצה לירש עימו בנכסי אביו, ושמעון אינו מכירו, דאף שידוע שיש לו אח במדינת הים, יצא האח ממנו בלי חתימת זקן וכעת בא עם חתימת זקן. ושני עדים אינם מכירים פרצוף פניו של ראובן, אך מזהים הם את קולו. והשיב עבודת הגרשוני דטביעות עינא הוי עדות טובה להוריד לנחלה על-פיה, אולם בנדון דידיה שיש ריעותא בטביעות עינא דקלא שאינן מכירים בטביעות עין את ראובן, אין לסמוך על טביעות עינא דקלא. חזינן דבמקום דליכא ריעותא, מורידים לנחלה ע"פ הכרת קול. ולכאורה נראה דבדיקת D.N.A לא גרעה מטביעות עינא דקלא ואף עדיפא מינה, דאין לומר דטביעות עינא דקלא בכלל טביעות עינא היא, דלכאורה הוי בכלל סימנים מובהקים. ומ"מ לא מפני שאנו מדמים נעשה מעשה.

וראית עבודת הגרשוני מהא דחולין צה, ב - צו, א: אמר רבא מריש הוה אמינא סימנא עדיף מטביעות עינא, דהא מהדרינן אבידתא בסימנא ולא מהדרינן בטביעות עינא, השתא דשמעתינהו להני שמעתתא אמינא טביעות עינא עדיפא, דאי לא תימא הכי היאך סומא מותר באשתו ובני אדם היאך מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות עינא דקלא. והנה בגמרא שם מיירי בסימן מובהק אבל לא בסימן מובהק ביותר, ובהא אמרינן דטביעות עינא עדיפא, אבל בסימן מובהק ביותר י"ל דלא עדיפא מטביעות עינא דקלא. ולעבודת הגרשוני י"ל דמורידין לנחלה בסימן מובהק ביותר.

והוזכר לעיל באור הב"י בדברי הרמב"ם בהל' נחלות ז, ג דבסימנים מובהקים, אף שאינם מובהקים ביותר, דנהי דאין משיאין את אשתו, מ"מ מורידין לנחלה. וכן כתב בבאורו על

הרמב"ם (כס"מ, גרושין יג, כא) דיש ג דרגות בסימנים: סימנים מובהקים ביותר, דמהני אף לענין איסור אשת איש. סימנים גרועים - דלא מהני אף לממונות. ויש סימנים מובהקים קצת עליהם דבר הרמב"ם בהל' נחלות שאין משיאין את אשתו, אך מורידין לנחלה. והנה הרמב"ם בהל' גזילה ואבידה יג, ה, כתב וז"ל:

"הסימנים המובהקין סומכין עליהם ודנים על-פיהם בכל מקום דין תורה. והמידה או המשקל או המנין או מקום האבידה, סימנין מובהקין הן."

ועי"ש ברב המגיד שבאר ברמב"ם דס"ל סימנים דאורייתא. ובכס"מ הקשה עליו, דאי סימנים דאורייתא, היה לו להתיר אשת איש ע"פ סימנים אלו, וזה דלא כמש"כ הרמב"ם בהל' גרושין יג, כא. וס"ל לכס"מ דהרמב"ם מיירי ברישא בסימנים מובהקים ביותר, דבזה דנים על-פיהם בכל מקום דין תורה. ובסיפא כתב דהמידה והמשקל וכו', סימנים מובהקים הם, אך לא מובהקים ביותר, ולענין ממון מחזירים אבידה.

ו. הוצאת מת מקבר ע"מ לקחת דגימה

עיין במש"כ באריכות במשפטיך ליעקב ח"א סי' לח בדין הוצאת מת מהקבר, ואביא את עיקרי הדברים הנוגעים לנדו"ד. מהאמור שם עולה דיש ג טעמים לאסור פתיחת הקבר לקחת דגימה לבדיקת D.N.A: חדרת הדין, ניוול המת, ומהפסוק לא תסיג גבול רעך. אלא השאלה אם טעמים אלה קיימים אף במקום צורך. והנה בגמ' בב"ב קנד, א במעשה דבני ברק (הובא לעיל) מבוארים ב טעמים אמאי אסר רבי עקיבא לפתוח הקבר לבדוק סימני גדלות: דאין לנוולו, וסימנים עשויים להשתנות לאחר מיתה, ובגמ' שם קנה, א הובא טעם נוסף דחזקה אין העדים חותמים על השטר אא"כ נעשה בגדול. ובי' הטעמים האחרונים (סימנים עשויין להשתנות וחזקה אין העדים חותמים וכו') לא שייך בנדו"ד, ואם שייך לאסור הוא מטעם ניוול בלבד.

ובגמרא שם (קנד, ב) אוקמא ריש לקיש בערעור דבני משפחה, מדקאמר להו אי אתם רשאים לנוולו ואישתיקו, דאי ערעור דלקוחות, אמאי אישתיקו, יאמרו אנן זוזי יהבינן ליה, לניוול ולינוול. ודחאו רבי יוחנן, דהכי קאמר להו רבי עקיבא, חדא אי אתם רשאים לנוולו, וכי תאמרו זוזי שקל, סימנים עשויים להשתנות. ועיין ברשב"ם דטענת הלקוחות לנוולו: "אין אנו חוששין בבשותו, שאינו קרובנו והפסדנו מרובה". שני טעמים שהם אחד, דכיון שהפסדנו מרובה ואינו קרובינו, אין אנו חוששים בניוולו. וא"כ כל היכא שטוען שהוא קרוב ורוצה שיקחו דגימה מהמת, הרי לדבריו קרוב הוא ויש לו לחוש לניוולו. ועיין בנתיבות רלה, טו דבעינן לג הטעמים, דטעם ניוול שייך במקום שלא משתנים סימנים (סימני סריס, ויורשים רוצים לבדקו), וא"כ כנגד יורשים איכא טעמא שלא ינוולו, וזה שייך במי שטוען שהוא קרובו.

ומצאנו בענין אחר שדנו האחרונים אם שרי לפתוח הקבר כדי להתיר עגונה וכדי שיתאבלו הקרובים ויאמרו קדיש. נחלקו מהר"א פלעקלש (בעל התשובה מאהבה) והמהר"ש לנדא, בעל השיבת ציון. המו"מ ההלכתי ומחלוקתם מובא בתש"י שיבת ציון סי' סד-סו, בנידון שנשאל בעל התשובה מאהבה באחד שנמצא בשבולת הנהר ולא ניכר בו שום צורת פנים,

ואחר שנקבר באה אשה וטענה שאפשר שזהו בעלה, ונתנה בו סימן מובהק, והשאלה אם לפתוח את הקבר ע"מ לבדוק ע"פ סימני האשה אם המת הוא בעלה. והשיב ע"כ התשובה מאהבה (בשיבת ציון סי' סד), וז"ל:

"הנה לפי דברי השמש יש לאשה סימן מובהק באחת מאצבעות ידיו ובאחת מאצבעות רגליו, נלענ"ד שמותר לפתוח הקבר לראות בסימנים אלה, שהרי אפי' לקוחות יכולין לומר אגן זוהי יהבינן ליה לינויל ולינויל, ור"ע לא דחי, כי אם חדא ועוד קאמר, חדא - אי אתה רשאין לנוולו, ועוד - סימנים עשויים להשתנות, כמבואר במסכת ב"ב קנד,ב, יעוי"ש. והנה באשה הזאת שלא תהיה עגונה כל ימיה תוכל לומר מה לי בניוולו וסימנים אלו אינם משתנים לעולם, וגם בשו"ע יור"ד וחוו"מ לא העתיקו הדברים כי אם משום דיני ממונות אין לפתוח, אבל משום דבר גדול כזה, כמה שקדו חכמים וחששו משום תקנת עגונות. ובפרט שזה גם לכבודו שבניו יתאבלו ויאמרו קדיש."

הרי שלדעת התשובה מאהבה נפתח לנו פתח לפתוח את קברו כדי שיתאבלו עליו בניו ויאמרו עליו קדיש. והשיבת ציון (שם סי' סה) חולק עליו, וז"ל:

"ומה שכתב מעלתו שהוא לכבוד המת שבניו יתאבלו עליו ויאמרו קדיש, אם ע"י פתיחת הקבר יתברר ע"י סימנים שזה המת הוא אביהם ימחול. יעוין בב"י סי' שסג ובש"ך שם ס"ק ב מבואר דדוקא בשביל כבוד לקברו במקום אבותיו או מחו"ל לא"י מפנין מקבר לקבר, אבל לא משום כבוד אחר. ומה שכתב מעלתו דדוקא משום דיני ממונות חייש ר"ע שלא לנוולו אבל משום תקנת עגונה עדיף טפי, לא ידעתי לחלק בזה להתיר איסור בשביל תקנת עגונה. ובר מן דין אני אומר שגם בנידון זה שכבר נקבר כמה שבועות, שייך לומר סימנין עשויין להשתנות, ואפשר שכבר נתעכל ונפרדו האיברים וא"א לבחון אם האצבעות היו קצרים או ארוכים ביותר."

על דבריו אלה עונה לו בעל התשובה מאהבה (שם סי' סו), וז"ל:

"לא נעלם ממני כל הנ"ל ... יען גם שם זאת אומרת מה לי בחרדתו, אבל בלא"ה הדרנא בי, כי שם יודעים בודאי שזה המת אלא שנסתפקו אם הוא קטן, אבל בנדו"ד שמא הוא אחר והניוול בחינם, ודאי אין להתיר."

התשובה מאהבה מחלק בין כשיודעים שזה המת, ורוצים לפתוח משום תועלת מסוימת לבין כשאין יודעים, ויש חשש שינוולו מת שלא לתועלתו. דכשרגלים לדבר שזה המת, וע"פ הלכות עגונות אלמנתו שריא לעלמא, אלא שנתעורר ספק קל, ובכגון זה מעלים בני משפחתו טענה דאפשר שהוא בין החיים וממאנים להתאבל עד שיראו בברור שזה המת, בכגון זה שרגלים לדבר שזה המת, י"ל דלתשובה מאהבה שרי לפתוח את הקבר על מנת לזהותו, ואף דלשיבת ציון צ"ע בנדון כזה, מ"מ יש למקל על מי לסמוך. וע"ע בכתב סופר בתשי' (סי' קעד), שכתב וז"ל:

"ומעתה אין ללמוד משם ג"כ לנוול המת משום תקון האשה להתירה להנשא, דמה לה ולו להתנוול כדי לתקן אותה, חוץ משנאמר דרבנן התירו איסור ניוול משום תקנת

עגונות, כמו שהתירו לסמוך על עדות אשה וכדי משום עיגונא הקילו בה. אבל מנין לנו לבדות מלבנו היתרים כאלו והבו דלא לוסיף, כנ"ל נכון וברור. וכל זה אני אומר במקום שאין תכלית לפתיחת הקבר רק לתועלת האשה, אין לנוול אותו בשביל תקנתה, אבל י"ל במקום שיש ג"כ תועלת לדידיה מותר לפתחו, והיינו באופן שהיא אסורה בזיקים וזקוקה ליבם ... ונ"ל עוד במקום שהניח בנים לומר קדיש אחריו, והיה נ"ל פשוט מאז כל זמן שאין מתירים האשה, אין להניח הבנים לומר קדיש, כמו שאין מתאבלים עליו ואין האשה לובשת שחורים."

ואחר שהביא את מחלוקת התשובה מאהבה והשיבת ציון, הסיק:

"ולכן מוסיף אני ואומר, דדוקא היכא שיש אומדנא והוכחה בלאו הכי שזה שנמצא ונקבר הוא בעל האשה, או שראו בו קודם קבורה סימן אמצעי, אלא להתיר האשה מחזקת אשת איש דידה לא סגי בהוכחות וסימנים אלו וצריך סימן ביותר, ומשום זה לפותחו ולבודקו יפה, כה"ג י"ל, כיון שיש אומדנא והוכחה ע"י סימן או דברים אחרים שהוא בעלה, סמכינן על כל זה לפתחו ולא חיישינן לניוול."

העולה מדבריו שכאשר יש תועלת למת עצמו שרי לפתוח את קברו, והיינו לענין קדיש ואבלות. וכן לענין עגינות כל שיש רגלים לדבר שזהו המת, פתחינן לקבר. וע"ע בתש"י נטע שורק (לגרש"צ טענענבוים) יור"ד סי' קה, שנראה מדבריו שסומך על הכתב סופר להלכה דשרי לפתוח הקבר בשביל תועלת המת, עיי"ש.

עוד נראה דאף לאוסרים שהחמירו לענין היתר עגונה היינו רק מצד דסימנים עשויים להשתנות, וכמש"כ בשיבת ציון הנ"ל, אבל כשמסתבר שלא השתנו סימנים, ורגלים לדבר שזה המת, שרי לפתחו אף משום עגינות. וכן מצאתי שהתיר השואל ומשיב (חלק א סי' רלא):

"דזה ודאי דכל שעושינן לצורך ענין גדול תקנות עגונה, לא שייך ניוול ... הנה כל שעושה בשביל שיבוא איזה תכלית לא מיקרי ניוול ... דכל שיש תקנה בכדי שתיתר האשה לא משגחינן מפני חרדת דין, וא"כ אף דבשביל ממון אין לנוול בקרובים, היינו דוקא בממון דניתן למחילה, א"כ הקרובים מחויבים לותר בשביל קרבתם, אבל בשביל תקנת עגונה מותר, מידי דהוי אלקוחות."

ועיין בתש"י הגאון ר"מ אריק (אמרי יושר ח"ב סי' כט אות ה) שדן בדברי השיבת ציון והתשובה מאהבה, ורצה לתלות שאלתו בדברי החמודי דניאל (המובא בפ"ת אהע"ז יז, קיד) אי שרי לכהן להתקרב לתוך ד אמות של מת כדי להתיר עגונה, אי אמרינן ליה חטא כדי שיוכה חברך. אך כתב לחלק, דאף דלכהן אסור לבוא בדי אמות של מת, דלא מצאנו שהתירו לכהן לטמאות בשביל ממון, ואילו ניוול המת שרי בשביל ממון לקוחות. וע"כ אף שהחמודי דניאל לא מלאו לבו להתיר לענין כהן, מ"מ לענין ניוול המת קיל טפי ושרי לנוולו בשביל היתר עגונה. וע"ע באוצר הפוסקים סי' יז סע' כד ס"ק ר אות יט שהביאו חבל גדול של פוסקים המתירים לפתוח את הקבר בשביל תועלת כהיתר עגונה או אמירת קדיש.

ומהנ"ל עולה דבשביל ממון בלבד, אין מנוולים את המת. אולם במקום שע"ז תהיה תועלת למת, כגון שע"ז יתאבל עליו וכד', שרי, אבל משום ירושה שיקבל האח, אין להתיר. ואין

לומר דיש תועלת לנפטר בפתיחת הקבר ובלקיחת הדגימה, דעייז יגיע עזבונו לראוי לו, דאי משום הא גם במעשה דבני ברק היה תועלת למת, אלא דבכאי גוונא לא אמרינן דיש תועלת למת ואסור לפתוח הקבר.

ז. אם יכול לחייב את חבירו לתת דגימה

לכאורה כאשר ראובן טוען שהוא קרובו של שמעון ויכול להוכיח ע"י בדיקת D.N.A, רק שצריך גם שמעון לעבור את הבדיקה הנ"ל, הרי זה כטוען שיש לו זכות ביד שמעון (ובנדו"ד בגופו), ומבקש שיוציא זכותו. והנה הרמב"ם בהל' טוען ונטען ה,ז, כתב וז"ל:

"האומר לחבירו שטר שיש בידך זכות יש לי בו, וזה אומר איני מוציא שטרי או איני יודע אם יש לך בו ראיה או לא, כופין אותו להוציאו."

והוראת הגאונים הובאה גם בתש" הרא"ש סח,כה בדברי השואל שהורו הגאונים שכופין להוציא שטר כשטוען שכנגדו שיש לו בידו זכות, ועל זה השיב הרא"ש:

"הוראה זו של הגאונים לא פשטה בארצנו ואין כופין לשום אדם להראות שטרו בשביל טענת אחד שאומר שיש לו זכות בו, אם לא שאמר בבית דין דברים שיש בהם אמתלא בעיני הדיינים, אז מראה השטר לדיינים ויראו אם ימצאו בשטר הזכות שטוען בענין זה, אבל בענין אחר אין כופין לאדם שיראה שטרו. ואפשר שגם הוראת הגאונים כך היתה דלא מסתבר כלל דבדברים בעלמא יכוף האדם את חבירו להראות שטרותיו, דאין אדם רוצה להשביע את עצמו שידעו העולם את עושרו וממונו."

ומבואר מדברי הרא"ש דאין כופין להוציא שטרותיו בטענת האחר א"כ יתן אמתלא הניכרת וברורה לבית דין שיש לו בידו זכות, וס"ל דכן היא כוונת הגאונים. אמנם יכול להחרים על כל מי שבידו זכות, וכמש"כ הרא"ש בתש"ו,טו, עיי"ש. ולפ"ז כל היכא שטוען שיש לו זכות ביד חבירו, אין כופין את חבירו להוציא זכותו א"כ יתן אמתלא הניכרת. וב"י חו"מ סו"ס טז הביא תש" הרשב"א בראובן שתובע את חבירו שיוציא שטר שבידו שיש לו בו זכות, דאם מודה שמעון שיש לו בידו שטר של זכות, שחייב להוציא השטר בבית דין כדי שיתפסו מה שכתוב מזכותו, אבל אם שמעון מכחיש וטוען שאין לו בידו אותו שטר, אין מחייבין אותו להוציא שטרותיו בפני בית דין אע"פ שראובן טוען ברי. ואפשר דאף הרשב"א מודה בטוען אמתלא הניכרת לבית דין. ובסו"ס הביא הטור את דעת הרמב"ם הנ"ל, והב"י כתב דהרא"ש והרשב"א חולקים, עיי"ש.

וברמב"ם הנ"ל הזכיר שתי טענות הנתבע: איני מוציא שטרי, או איני יודע אם יש לך בו זכות. ואפשר דדברי הרא"ש מתיחסים לטוען שאינו מוציא שטרו, דבכהאי גוונא בעינן שיתן אמתלא הניכרת, אולם אם טוען איני יודע, לכ"ע חייב להוציא שטרו. וכן מבואר בדברי הסמ"ע יז,טו דהמחבר בשו"ע לא התיחס לאומר איני יודע, וז"ל הסמ"ע:

"ובאומר איני יודע אם יש בו זכות, בזה לא כתב כלום אבל הוא ממילא נלמד דאמרינן ליה אם אינך יודע, מחויב אתה לראות ולבדוק בתוך שטרך, ואם תמצא

שיש לו בהם זכות תראהו לבית דין, ואם אינך מבין ע"ז, תראהו ג"כ לבי"ד והם יבינו ויבררו הדבר."

ובתומים טז, ג כתב לחלק בין טוען שמא יש בו זיוף, דנותנים לו טופס השטר כדי שיבדוק, לבין אם מודה שהשטר כשר, רק רוצה לחפש שמא התנאי שבשטר אינו כדיני התנאים או שיש בשטר חשש אסמכתא וכד', בזה אין מטפיסין לו שיחפש בתחבולות לטעון על חבירו דברי מרמה. ואפשר דזה הסבר בדברי הרא"ש מהי האמתלא הניכרת לבית דין, ועיין בנתיבות טז, ו-ז. לפ"ז אמתלא הניכרת לבית דין אינה הוכחה וכד', אלא טענה ראויה.

ועיין ב"ב קסח, א בענין מחלוקת רשב"ג וחכמים במשנה (ב"ב קסז, ב) אם כותבים שטרי טענות לתובע ולנתבע, דרשב"ג ס"ל דכותבין שני שטרות, דאמר ליה לא ניחא לי דתהוי זכותך גבי זכותי, דדמית עלאי כאריא ארבא (ועי"ש ברשב"ס). ועיין ברשב"א (ב"ב קסח, א ד"ה הא) כתב דעד כאן לא נחלקו חכמים על רשב"ג אלא לענין שטרי טענות, דרבנן סברי דכיון דאיכא פסידא לאידך, אפילו במקום דאיכא חששא כזו - כופין. אבל היכא דליכא פסידא, כגון בעלי דין שתבעו הטפסת שטר, אפילו חכמים מודים שאינו מן הדין ליתן להם דדמי ליה כארי אורב. ובשבות יעקב (ח"ג סי' קמג) כתב לחלק בין תובע הטפסת שטר שיש לו עליו, לבין תובע הטפסת שטר שיש לו על צד שלישי, דבתובע ודאי מטפיסין, משא"כ בשטר שיש לו על אחר. ועיין בי"ח טז, ג וסמ"ע טז, טו.

ולכאורה בנידון שלפנינו שטוען ראובן שהוא קרובו של שמעון ויכול להוכיח זאת ע"י בדיקת D.N.A (בהנחה שמדובר בסוג בדיקה שיהיה בה כדי לקבוע הלכתית את היותו יורש וכנ"ל), יש מקום לדמות לדין הנ"ל שהרי הוא כטוען שיש לו זכות בידו (או בדמו) של כנגדו, דלכאורה לדעת הרמב"ם יכול לחייבו, וכן לדעת הרא"ש י"ל דיש כאן טענה שיש לו פסידת ממון. אולם לא מפני שאנו מדמים נעשה מעשה לחייבו בדבר שלא מצאנו לו מקור להדיא, דעדיין יש לחלק בין הוצאת שטר לבדיקת דם וכד', ובפרט היכא ששמעון מכחיש, ע"כ אין בידי ראיה לחייב הנתבע לעבור בדיקת D.N.A, וצ"ע לדינא.

מסקנות

- א. אין היורשים יורדים לנחלה אלא ע"פ שני עדים שמעידים שמת המוריש ומי מוחזק כיורשיו.
- ב. העידו היורשים בדברים שחזקתם למיתה, אף שאין משיאין את אשתו, מ"מ יורדים היורשים לנחלה.
- ג. דעת התשב"ץ (וכן דעת הנודע ביהודה) שמורידים לנחלה ע"פ עד אחד. ודעת הפוסקים שאין מורידים לנחלה אלא ע"פ שני עדים.
- ד. מתירים אשת איש להנשא ע"פ עדות המסתמכת על סימן מובהק ביותר אך לא על סימן מובהק סתם.
- ה. גדר סימן מובהק ביותר - שהוא מופלג שיהיה סימן כזה באדם אחר רק אחד מאלף. וי"א עד שלא ימצא כלל באחר.
- ו. אחוזי הדיוק בבדיקת D. N. A. משתנים מסוג בדיקה אחת לאחרת, ממעבדה למעבדה ומזמן לזמן. ע"כ יש לבדוק כל מקרה לגופו אם אחוזי הטעות עולים על פרומיל.

- ז. מורידים לנחלה בעדות סימנים מובהקים ביותר.
- ח. במקום שאין ריעותא יכול להעיד ע"פ טביעות עינא דקלא, וע"פ עדות זו יורידו לנחלה.
- ט. יש ג טעמים לאסור פתיחת קבר והוצאת מת מקברו לשם בדיקת D. N. A : חרדת דין, ניוול מת, מהפסוק לא תסיג גבול רעד.
- י. התירו האחרונים לפתוח קבר ולבדוק המת אם ע"י זה יתירו אשתו מעגינותה, בפרט אם ע"י זה יתאבלו בניו ויאמרו קדיש, שיש בזה כבוד למת.
- יא. אף האוסרים פתיחת קבר ובדיקת מת כדי להתיר אשתו להנשא, היינו מפני שסימנים עשויים להשתנות, אך באומדנא שלא השתנו הסימנים, שרי לפתוח הקבר.
- יב. אין בהעברת נחלה ליורשי המת מפני תועלת למת שיתירו לפתוח קבר על מנת לעשות בדיקת D. N. A.
- יג. הטוען על חבירו שיש ביד (חבירו) שטר שיש לו בו זכות, ותובע שיוציא חבירו השטר, דעת הרמב"ם שכופין אותו להוציא השטר, ודעת הרא"ש דאין כופין אא"כ יתן אמתלא הניכרת לבית דין.
- יד. לדעת הסמ"ע, בטוען הנתבע איני יודע אם יש בו זכות, לכ"ע כופין אותו להוציא.
- טו. צ"ע אם יש לדמות חיוב הוצאת שטר, לחיוב לתת דגימה לצורך בדיקת D. N. A.